

Naujojo konstruktyvizmo erdvė: nauja konstruktyvizmo teorija ar seniai pamirštų klasikinio konstruktyvizmo prieigų rinkinys?

Ovidijus Pilitauskas

Generolo Jono Žemaičio karo akademijos doktorantas
El. paštas: ovidijus.pilitauskas@edu.lka.lt

McCourt, David M. *The New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol: Bristol University Press, 2022. Konstruktyvizmas prieš daugiau kaip 30 metų solidžiai įsitvirtino kaip viena pagrindinių tarptautinių santykių teorijų, kai sisteminės realizmo ir liberalizmo teorijos nesugebėjo nei numatyti, nei paaiškinti Šaltojo karo pabaigos. Ši postpozityvistinė teorija iki šiol gali paaiškinti daugelį tarptautinių santykių įvykių ar reiškinių, kurių pozityvistinės teorijos paaiškinti nesugeba. Kalifornijos universiteto politikos mokslų profesorius Davidas M. McCourtas savo knygoje „Naujasis konstruktyvizmas tarptautinių santykių teorijoje“ užsibrėžė ambicingą tikslą – atnaujinti konstruktyvizmo teoriją, t. y. į ją įtraukti nuošalyje likusius konstruktyvizmo pradininkų, tokių kaip Nicholaso Onufo ir Friedricho Kratochwilio, akcentuotus tyrimo objektus – kalbą, įstatymus ir taisykles, ir papildyti juos naujausiomis teorinėmis prielaidomis iš praktikos teorijos (angl. *Practise theory*) bei ryšių (angl. *Relationalism*) teorijos. Be to, siūloma į konstruktyvizmo tyrimo

metodus įtraukti ne tik kokybinius, bet ir kitus metodus, kurie yra tinkami tyrimo problemai išspręsti, pavyzdžiui, skaičiavimo (angl. *computational*) metodą. Apibrėždamas naujojo konstruktyvizmo teoriją, autorius siekia išplėsti konstruktyvizmo tyrimų lauką, padidinti aiškinamąją ir normatyvinę konstruktyvizmo galią ir prisidėti prie vykstančių debatų apie tai, ar konstruktyvizmas gali būti pozicionuojamas kaip vidurio kelias tarp pozityvistinių ir kritinių teorijų.

Knygoje išdėstytos naujojo konstruktyvizmo prielaidos ir pagrindiniai argumentai kyla iš tam tikros įtampos su „senoju konstruktyvizmu“, todėl autoriaus pristatoma naujoji konstruktyvizmo teorija iš esmės yra kritinė konstruktyvizmo teorija. Autorius senąją konstruktyvizmą pristato kaip dėl konstruktyvizmo tyrėjų siekio įsitvirtinti JAV mokslo arenoje gerokai susiaurintą klasikinio konstruktyvizmo, kuris apsiriboja tik normų, identiteto ir kultūros tyrimais, aiškindamas tik tam tikrus tarptautinių santykių įvykius, formą. Autorius taip pat kritikuoja senąją konstruktyvizmo teoriją, kaip nusigrėžusią nuo pačios socialinės konstruotės esmės – studijuoti normas, identitetą ir kultūrą kaip procesus, kurie konstruoja tarptautinius santykius ar politinę realybę, o ne kaip *dalykus*, kurie paaiškina *dalykus* (angl. *a thing that explains a thing*). Esminė senojo konstruktyvizmo problema – teorinis aiškinimas *kas / kokios / kokia* (normos, identitetai ir kultūra) konstruoja socialinį pasaulį, o ne *kaip* socialiai sukonstruotas pasaulis formuoja mūsų kolektyvinius ar individualius veiksmus. Autoriaus pateikta naujojo konstruktyvizmo teorija, pasiūlydama naujus konceptus, perspektyvas ir metodologijas, ir turėtų išspręsti šias senojo konstruktyvizmo problemas.

McCourtas savo pagrindinę mintį pristato ir nuosekliai gina visoje knygoje. Pasitelkdamas klasikinius konstruktyvizmo tekstus, parašytus 1989–1990 metais (Onuf, 1988¹; Kratochwil, 1989²; Wendt,

¹ Onuf, Nicholas Greenwood, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Studies in International Relations (Columbia, S.C.: University of South Carolina Press, 1989).

² Friedrich V. Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs* (Cambridge, GBR: Cambridge University Press, 1989).

1993³), pirmiausia apžvelgia senojo konstruktyvizmo bruožus ir pagrindines idėjas, o vėliau paaiškina pagrindines konstruktyvizmo tyrimo lauko susiaurėjimo priežastis ir kodėl šis susiaurėjimas apribojo konstruktyvizmo teorijos galią. Pasak autoriaus, mokslininkai, siekdami išlikti aktualūs Amerikos mokslo pasaulyje, diskutavo su realizmo ir liberalizmo atstovais, pasitelkdami ribotą empiriškai pagrindžiamų tyrimo objektų – normų, kultūros ir identiteto – skaičių. Šis apsiribojimas ir pačių objektų tyrimas kaip „dalykų“, o ne kaip „procesų“, gerokai susiaurino analizės lauką ir paliko tik vieną galiamą tyrimų metodologijos pasirinkimą – kokybinę prieigą.

Kitame skyriuje pristatoma naujojo konstruktyvizmo koncepcija ir apibrėžiami pagrindiniai naujosios teorijos bruožai. Skyriuje atskleidžiama, kad naujojo konstruktyvizmo teorija iš esmės yra vienos iš kritinių konstruktyvizmo atšakos teorijų rinkinys, inkorporuojantis praktikos ir santykių teorijas, tinkamesnes empirinėms studijoms. Šią teoriją autorius pavadina *praktikos-ryšių* (angl. *practice-relationalism*) teorija. Autorius pristato tris teorijas, kuriomis grindžiama *praktikos-ryšių teorija*: Pierre'o Bourdieu'o lauko teorija (angl. *field theory*), tinklų analizė (angl. *network analysis*) ir Bruno Latouro *et al.* veikėjo-tinklo teorija (angl. *Actor-Network Theory – ANT*). Šios kritinės teorijos yra orientuotos tirti praktiniais veiksmais (kasdienės praktikos, formuojančios pasaulio politiką) bei valstybių ir diplomatų ryšiais (procesais, o ne interesais) grįstus tarptautinius santykius, o šių teorijų įtraukimas po naujojo konstruktyvizmo skėčiu suteikia konstruktyvizmui didesnes praktinio pritaikomumo galias.

Trečiajame skyriuje autorius pagrindžia, kodėl į naujojo konstruktyvizmo tyrimo objektų sąrašą būtina įtraukti taisykles, įstatymus ir kalbą. Remdamasis klasikiniais Nicholaso Onufo ir Friedricho Kratochwilio darbais, McCourtas vėl atkreipia dėmesį į šias kertines konstruktyvizmo ypatybes ir jų aiškinamąją galią naujojo konstruktyvizmo teorijoje. Kaip ir ankstesniuose ar paskesniuose skyriuose,

³ Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“, *International Organization* 46, nr. 2 (1992 m.): 391–425, <https://www.jstor.org/stable/2706858>.

autorius savo argumentus konstruoja kritikuodamas klasikinio konstruktyvizmo mokslininkus, kurie kalbą, taisykles ir įstatymus nustūmė į konstruktyvizmo paraštes, o naujojo konstruktyvizmo teorijai pasiūlo į šiuos tyrimo objektus pažvelgti iš naujo. Autoriui kalba yra jungiamasis audinys tarp „mūsų ir mūsų pasaulio“, suteikianti supratimą, kaip elgtis grindžiant politiniais ir teisiniais argumentais, todėl ypač naudinga konstruktyvinėje tyrimo analizėje. Maža to, kadangi kalba yra rašytinis ir kalbinis diskursas, jis fiksuojamas taisyklių ir įstatymų rinkiniuose. Gražinant šiuos kertinius konstruktyvizmo teorijos bruožus į analizės lauką, savaime išplečiama ir naujojo konstruktyvizmo aiškinamoji galia.

Ketvirtasis skyrius pristato ir pagrindžia naujojo konstruktyvizmo agentų, t. y. individų ar grupių, kurie socialiai konstruoja politikos pasaulį, svarbą ir vietą naujojoje teorijoje. Skyrius pradedamas kritikuojant senojo konstruktyvizmo teorijos agentus, arba „pasaulio kūrėjus“ (angl. *world-makers*) – normų „antreprenerius“ (angl. *norm entrepreneurs*) ir praktikos bendruomenes (angl. *communities of practise*) teigiant, jog ši prieiga yra per siaura, nes analitinis dėmesys sutelktas išskirtinai į tam tikrų normų analizę. Be to, ši prieiga aiškina tik tiesioginę normų ir kultūros įtaką socialiniam pasauliui, bet visiškai neatsako į esminius konstruktyvizmo teorijos keliamus klausimus: kas tas normas konstruoja ir kaip jos konstruojamos. Autorius teigia, kad būtina kruopščiai atsekti pasaulį konstruojančių agentų – ekspertų ir elito – įtaką normų ar kitų socialinės tikrovės konstrukto formavimui. Pasitelkus keturis empirinius profesinius pavyzdžius (taikos kūrimo, diplomatijos, terorizmo ir antipirataavimo ekspertų) parodoma, kaip ekspertų dėka buvo sukurti anksčiau neegzistavę socialiniai saugumo ir gynybos politikos reiškiniai – taikos palaikymas, terorizmas ir antipiratavimas. Šiais pavyzdžiais autorius parodo platesnę konstruktyvizmo teorijos aiškinamąją galią ir išsprendžia senojo konstruktyvizmo agentų – struktūros problemą.

Penktasis skyrius pristato naujojo konstruktyvizmo metodologiją. Esminė autoriaus idėja – paneigti du senojo konstruktyvizmo sukurtus metodų parinkimo ir metodologijos mitus. Pirma, kad konstruk-

tyvizmas yra interpretyvistinė prieiga, skirianti dėmesį tik intersubjektyvioms reikšmėms dekonstruoti. Antra, kad tokiam atvejui vienintelis tinkamas tyrimo metodas – kokybinė tekstų analizė. Autorius teigia, jog konstruktyvistai iš esmės patys konstruoja tyrimo realybę, todėl yra laisvesni pasirinkti tokį tyrimo metodą, kuris yra tinkamiausias tyrimo objektui analizuoti. McCourtas savo teiginį pagrindžia pristatydamas praktinį kiekybinio tyrimo metodo įrankį – skaičiuojamąjį (angl. *computational*) daugkartinės korespondencijos analizės (angl. *Multiple Correspondence Analysis*) metodą, kuris iš esmės yra kiekybinis, todėl plačiąja prasme suprantamas kaip netinkamas konstruktyvistinei tyrimo prieigai.

Šeštasis skyrius yra skirtas naujojo konstruktyvizmo teorijos politizavimo ir etikos klausimams aptarti. Autorius, analizuodamas skirtingų mokslininkų (Jasono Ralpho, Martino Weberio, Silviya'os Lechner ir Mervyno Frosto) darbus, atskleidžia jų diskusiją apie konstruktyvizmo vietą pozityvistinių ir kritinių teorijų ginče ir prieina prie išvados, kad naujasis konstruktyvizmas šios dilemos neišspręs. Visgi įrodinėjama, jog naujojo konstruktyvizmo teorinės prielaidos suderinamos su postkolonijine ir feminizmo teorijomis.

Septintajame skyriuje autorius aptaria naujojo konstruktyvizmo istoriškumo problemą, t. y. kiek naujasis konstruktyvizmas turėtų atsigręžti į praktinį pritaikomumą per istorinius tyrimus. Kritikuodamas neopozityvistinę teoriją, kuri istoriją naudoja tik kaip mokslinių teorijų patikrinimo „laboratoriją“, autorius naująjį konstruktyvizmą pristato kaip ypač istorišką ir vadina jį fronetišku (išmintingu, orientuotu į praktiką) socialiniu mokslu, kurio tikslas – ne tik mokslinės žinios, bet ir grįžimas prie praktinių politinio veiksmo aspektų.

Apibendrinant – galima teigti, kad nors šios knygos pavadinimas yra daug žadantis ir intriguojantis, perskaičius ją mintyse iškyla senas geras posakis – viskas, kas nauja, tai užmiršta sena. McCourtas naujojo konstruktyvizmo teoriją pristato kaip naują, tačiau iš esmės tai yra keleto klasikinę konstruktyvizmą kritikuojančių tarpdalykinių teorijų rinkinys. Ko gero, didžiausia šios naujosios teorijos (ir kny-

gos) inovacija yra siekis po naujojo konstruktyvizmo teorijos skėčiu kartu suburti klasikinio (senojo) konstruktyvizmo teorines prieigas ir kognityvinės sociologijos, istorijos, antropologijos ir psichologijos laukus, kurių esminės teorijos ir buvo aptartos šioje knygoje. Šią prieigą McCourtas vadina „konstruktyvizmo erdve“, kuri yra atvira tarpdalykinėms teorijoms, netgi tokioms, kurių autoriai savęs net nepriskiria konstruktyvizmo mokyklai. Taigi knygos autorius tarsi pats konstruoja naująją socialinės teorijos realybę, atveria erdvę naujiems konstruktyvizmo teorijos ir pritaikomumo debatams, taip, tikėtina, atversdamas naują konstruktyvizmo teorijos istorijos puslapį.